

Sprawozdania

Sprawozdanie z VIII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej
z cyklu Zastosowanie Psychologii Klinicznej
w Praktyce Sądowej na temat:
„Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe
w ramach nowych uregulowań prawnych”
Katowice, 16-18 maja 2000 roku

W dniach 16-18 maja 2000 r. w Katowicach odbyła się kolejna – VIII ogólnopolska konferencja naukowa – organizowana przez Katedrę Psychologii Klinicznej Uniwersytetu Śląskiego – z utrwalonego tradycją cyklu zastosowania psychologii klinicznej w praktyce sądowej.

W konferencji wzięło udział liczne grono przedstawicieli nauk prawnych, reprezentowanych m.in. przez Sędziego Sądu Najwyższego – dr Lecha Paprzyckiego – oraz Dyrektora Departamentu Spraw Rodzinnych i Nietletnich Ministerstwa Sprawiedliwości – mgr Małgorzatę Bańkowską, a także przedstawicieli psychiatrii i psychologii z wielu ośrodków akademickich kraju oraz instytucji zajmujących się tym problemem od strony praktycznej.

W przemówieniu wstępnym przewodniczący Komitetu Organizacyjnego prof. dr hab. Jan Maria Stanik stwierdził, że wejście w życie nowych kodeksów: karnego i postępowania karnego wprowadza wiele ważnych zmian procesowych, umożliwiających wykorzystanie wiedzy psychologicznej w opiniodawstwie sądowym w szerszym zakresie. Przegląd nowych możliwości w powiązaniu z dotychczasowym dorobkiem psychologii sądowej (w ścisłej współpracy z psychiatrą sądową) wytycza ważne zadania zarówno naukowo-badawcze, jak i aplikacyjne psychologom-badaczom i ekspertom – biegłym sądowym. Wyraził również głęboką nadzieję, iż plan tej konferencji będzie stanowił pozytywny przyczynek do procesu doskonalenia praktyki wymiaru sprawiedliwości w aspekcie jego humanizacji i oczekiwanej skuteczności.

Jako pierwszy wygłosił swój referat dr Lech Paprzycki. Prelegent przedstawił problematykę psychiatryczną i psychologiczną pojawiającą się w toku postępowania karnego, ze szczególnym uwzględnieniem formy postępowania przed sądem pierwszej instancji. Wskazane zostały unormowania nowego k.p.k. z 1997 r. mające tu zastosowanie z odniesieniem do unormowań poprzednio obowiązujących w świetle piśmiennictwa prawniczego, psychologicznego i psychiatrycznego.

Problem zdrowia psychicznego w opiniodawstwie sądowym został przedstawiony w referatach prof. dra hab. Józefa K. Gierowskiego, mgr Michała Gaberle, prof. dra hab. Józefa Kocura, dra Wiesławy Tendak oraz dr Anny Wolskiej. Profesor Gierowski z Katedry Psychiatrii Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego poddał analizie nowe zasady współpracy opiniodawczej psychiatryczno-psychologicznej w świetle nowych uregulowań prawnych. Skoncentrował się na kwestiach poczytalności i stosowania środków zabezpieczających, których celem ma być zapobieżenie ponownemu popełnieniu czynu zabronionego. Autor postuluje włączenie w przyszłości psychologa jako stałego członka zespołu biegłych wypowiadających się o poczytalności. Umożliwi to wydawanie kompleksowych opinii psychiatryczno-psychologicznych, opartych na współpracy biegłych różnych specjalności wypracowujących wspólne wnioski końcowe.

Podobne stanowisko zaprezentowała mgr Teresa Gordon z Kliniki Psychiatrii Sądowej w Pruszkowie, która ukazała ważne różnice pomiędzy opinią psychologiczną i psychiatryczną w sprawach przewidzianych w art. 93-99 k.k. Przedstawiła również cenne propozycje dotyczące zawartości opinii psychologicznych w sprawach o zastosowanie lub uchybienie środków zabezpieczających. Za przeprowadzeniem ekspertyz kompleksowych w sprawie stanu zdrowia psychicznego oskarżonego opowiedział się również mgr Gaberle z Uniwersytetu Jagiellońskiego, który w swoim wystąpieniu omówił możliwości współpracy biegłych różnych specjalności w zależności od przedmiotu ekspertyzy.

Profesor Kocur z Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi w swoim referacie zajął się trudnościami diagnostycznymi uzależnień od substancji psychoaktywnych, zwłaszcza alkoholu. Zwrócił uwagę na bardzo istotne w orzecznictwie sądowo-psychiatrycznym zagadnienie, jakim jest transpozycja ewentualnego wpływu stwierdzonych u osoby uzależnionej dysfunkcji psychicznych na jej zachowanie i postępowanie. W kolejnym referacie prof. Kocur wraz z dr Trendak w ciekawy sposób dowiedli, że jest wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia nietypowej reakcji na alkohol w sytuacji oddziaływania bodźców wywołanych przez czynniki meteorologiczno-klimatyczne. Ryzyko pojawienia się takiej reakcji jest większe u osób cierpiących na zaburzenia lub choroby predysponujące do ich nasilenia lub zaostreżenia przez wymienione czynniki.

Analiza czynników zagrożenia popełnienia zabójstwa została omówiona na podstawie badań własnych przez mgr Annę Wolską z Uniwersytetu Szczecińskiego. W referacie autorka przedstawia dwa rodzaje zagrożeń związanych z zabójstwem. Pierwsze to zagrożenia zewnętrzne, ujmujące społeczne skutki tego czynu. Drugie to psychologiczne czynniki ryzyka dokonania zabójstwa ujęte w model hierarchicznie ułożonych pięciu predyktorów: obciążenia sytuacyjnego, poziomu lęku, poziomu kompetencji emocjonalnych, poziomu agresywności i wrogości oraz funkcjonowania biologicznego. Za pomocą tego modelu można zdaniem autorki zaklasyfikować osobę do grupy zabójców z poprawnością równą 68,7% . Prowadzone przez dr Wolską badania pozwalają również na wysunięcie wniosków praktycznych, tak ważnych w dobie wzrastającej liczby popełnianych z coraz większym okrucieństwem przestępstw.

Specyfika opiniodawstwa psychologiczno-sądowego dotycząca dziecka małego została przedstawiona przez mgr Bernadettę Izdorzyczyk i mgr Justynę Trepkę-Starostę z Uniwersytetu Śląskiego. Szczególną uwagę referentki zwróciły na poprawną współpracę psychologów i prawników, która powinna zmierzać do tego, by reakcja na krytyczne wydarzenia życiowe dziecka

SPRAWOZDANIA

(przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna wobec niego) była natychmiastowa i obejmowała działania nie tylko na rzecz prawa, ale i pomoc psychologiczną dla małoletniego.

Dr Danuta Rode i dr Joanna Różańska-Kowol z Uniwersytetu Śląskiego przybliżyły słuchaczom problemy organizacyjne, merytoryczne i etyczne występujące wśród psychologów pracujących w Rodzinnych Ośrodkach Diagnostyczno-Konsultacyjnych.

Problematyka badania poligraficznego jako sytuacji trudnej była przedmiotem wystąpienia dr Marka Leśniaka z Katedry Kryminalistyki z Uniwersytetu Śląskiego. Autor zajął się dogłębną analizą prawidłowo przeprowadzonego badania poligraficznego z uwzględnieniem konsekwencji naruszenia metodyki tego rodzaju badań.

Kolejny bardzo ważny blok zagadnień poruszanych na konferencji został poświęcony psychologicznym problemom zeznań świadków. Na ten temat wypowiadali się: prof. dr hab. Jan M. Stanik, dr Leszek Woszczek, dr Zbigniew Marten, dr Ewa Gruza, dr Beata Pastwa-Wojciechowska, mgr Izabela Rajska-Kulik i mgr Agnieszka Roszkowska oraz mgr Dariusz Skowroński.

Prof. Stanik z Uniwersytetu Śląskiego w swoim referacie zaprezentował mało znaną na gruncie polskim procedurę przesłuchania świadków – przesłuchanie poznawcze (*cognitive interviewing* – CI). Wyniki dotychczasowych badań weryfikacyjnych wskazują, że za pomocą CI uzyskuje się od świadków ogólnie ilość informacji prawdziwych na temat zaistniałego zdarzenia – bez jednoczesnego, znaczącego wzrostu informacji błędnych – w porównaniu z tradycyjnymi metodami przesłuchań, w tym także *cross examination* (CE).

Kryminalistyczno-psychologiczną problematyką oceny wartości dowodowej okazania osoby zajęła się dr Gruza z Uniwersytetu Warszawskiego. Szczególny nacisk autorka położyła na możliwości popełniania błędów (dotyczących m.in. czasu realizacji i taktyki prowadzenia czynności oraz doboru osób przybranych), a także wpływ tych błędów na sytuację psychologiczną świadka rozpoznającego.

Dr Pastwa-Wojciechowska omówiła sposób spostrzegania zdarzenia przestępczego i jego sprawy przez świadków. Stwierdziła, że na trafność rozpoznania sprawcy ma wpływ jego nieatrakcyjność fizyczna oraz egocentryzm i myślenie obrazowe świadka, natomiast na dokładność opisu zdarzenia wpływa jego drastyczność i nastawienie prospołeczne świadka.

Problemem zeznań małoletnich świadków poświęcone były referaty dr Woszczka, dr Martena, mgr Rajskiej-Kulik i mgr Roszkowskiej oraz mgr D. Skowrońskiego. Dr Woszczek z Uniwersytetu Śląskiego dokonał psychologicznej analizy zeznań dzieci upośledzonych umysłowo w przesłuchaniu powtórnym, natomiast dr Marten z Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Mysłowicach w swoich badaniach wskazał na niską wartość dowodową wspomnień z wczesnego dzieciństwa ze względu na małą precyzję przedstawienia faktów.

Określeniem granic sugestywności w przesłuchaniu małoletnich świadków pod kątem etycznym i warsztatowym zajęły się: mgr Rajska-Kulik i mgr Roszkowska z Uniwersytetu Śląskiego. Autorki omówiły ogólne zasady związane ze zbieraniem zeznań od dziecka oraz podniosły kwestie zadawanych dzieciom pytań dozwolonych i niedozwolonych.

Z dużym zainteresowaniem spotkał się referat wygłoszony przez mgra Skowrońskiego z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, w którym prelegent przedstawił treściowe kryteria oceny wiarygodności dziecka jako świadka zdarzenia oraz procedurę diagnostyczną pozwalającą na zastosowanie tychże kryteriów.

Kolejny istotny obszar problemów poruszanych na konferencji stanowiły mediacje w procesie sądowym. Referaty na ten temat wygłosili: dr Zdzisław Majchrzyk, dr Hanna Przybyła-Basista, prof. dr hab. Waldemar Dmochowski oraz dr Agnieszka Pietrzyk.

Dr Majchrzyk z Kliniki Psychiatrii Sądowej w Pruszkowie scharakteryzował koncepcje sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*), alternatywy wobec tradycyjnych środków karnych, której celem jest troska zarówno o pokrzywdzonego, jak i sprawcę. Zagadnieniem tym zajęła się również dr Przybyła z Uniwersytetu Śląskiego, która w swoim referacie przedstawiła ogólną charakterystykę doświadczeń polskich w zakresie mediacji ofiara-sprawca oraz oczekiwania wobec mediacji w sprawach karnych.

Krytykę sposobu prowadzenia mediacji w procesie karnym zawarł w swoim referacie prof. Dmochowski z Instytutu Psychologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zdaniem autora, postać „mediacji”, jaką tworzą uregulowania prawne zawarte w k.p.k., nie jest w stanie realizować trzech podstawowych zasad funkcjonowania mediatora, które umożliwiają proces porozumiewania się: zasadę niezaangażowania po którejkolwiek ze stron, zasadę doprowadzania do rozwiązania akceptowanego tylko i wyłącznie przez strony, a także zasadę braku zainteresowania wynikiem rozstrzygnięcia. Być może ustalenia dotyczące prowadzenia mediacji w praktyce sądowej oraz uwarunkowania i zasady prowadzenia mediacji jako procesu psychospołecznego łączy to samo słowo, za którym jednak stoją odmienne sposoby definiowania i oczekiwania, dlatego słuszne wydaje się również zastąpienie terminu „mediacja” innym, bardziej trafnym w przypadku spraw sądowych.

Dr Pietrzyk z Uniwersytetu Śląskiego przybliżyła słuchaczom kierunki zmian w prawie rodzinnym w państwach Unii Europejskiej, a zwłaszcza wpływ Konwencji Praw Dziecka na rolę dziecka w sporze rodzinnym rozstrzyganym sądownie. Autorka dokonała rozróżnienia między mediacją interwencyjną kryzysową, terapią a rozprawą sądową. Sformułowała również bardzo ważne wskazówki dla mediatora rodzinnego.

Ostatnia część konferencji poświęcona była psychologicznym, psychiatrycznym i prawnym problemom asocjalności. W tej części swoje referaty przedstawiły: mgr Katarzyna Szyma, mgr Joanna Kucharewicz, mgr Justyna Trepka-Starosta i mgr Bernadetta Izydorczyk oraz mgr Halina Juszczyk.

Referat mgr Szymy zawierał sprawozdanie z badań własnych dotyczących adekwatności samooceny młodocianych przestępców, przebywających w zakładzie karnym i znajdujących się pod opieką kuratora. Grupę kontrolną stanowili uczniowie V klasy technikum. Uzyskane wyniki badań ukazały wyraźne zróżnicowanie co do adekwatności samooceny wyróżnionych grup. Najbardziej adekwatna samoocena występuje u młodzieży z technikum, następnie u więźniów, a najmniej adekwatnie opisują się dozorowani.

Mgr Kucharewicz zajęła się uchybieniami diagnostycznymi w opiniach biegłych sądowych psychologów w sprawach karnych nieletnich. Dokonane przez autorkę porównania tychże opinii ze wzorcowym modelem ekspertyzy psychologicznej zawartym w wytycznych Ministerstwa Sprawiedliwości pozwala stwierdzić, iż najbardziej wartościowe są opinie sporządzone przez

SPRAWOZDANIA

Rodzinne Ośrodki Diagnostyczno-Konsultacyjne.

Problem przemocy szkolnej w patologii społecznej młodocianych przestępców został przedstawiony w referacie mgr Trepki-Starosty i mgr Izydorczyk. Przeprowadzone badania ukazały, że mimo iż przemoc szkolna bardzo często spostrzegana była przez badanych jako czynnik wyzwalający ich zachowania agresywne, to fakt ten bardzo rzadko uwzględniany był w opiniach psychologiczno-sądowych.

Analiza prawno-porównawcza przestępstwa kazirodstwa została przedstawiona przez mgr Tuszczyk. Prelegentka omówiła wyniki badań dotyczące skali tego zjawiska w Polsce, USA i Anglii, jak również czynniki sprzyjające powstawaniu związków kazirodczych.

Podsumowania obrad VIII konferencji dokonał prof. dr hab. W. Domochoowski i dr Z. Majchrzyk. Podkreślili oni wagę współpracy i integracji przedstawicieli różnych dziedzin nauki, w tym przypadku prawników, psychologów i psychiatrów, która może przyczynić się do istotnych i korzystnych zmian w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości. Poruszane podczas konferencji zagadnienia miały nie tylko duże znaczenie dla wzbogacenia teorii dotyczących psychologii sądowej, ale przede wszystkim wniosły duży wkład w edukację wszystkich osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości.

Wszyscy uczestnicy konferencji rozstali się z nadzieją spotkania na kolejnej, IX Konferencji Naukowej z cyklu „Zastosowanie psychologii klinicznej w praktyce sądowej Katedra, Psychologii Klinicznej Sądowej Uniwersytetu Śląskiego.

Justyna Trepka-Starosta

Katedra Psychologii Kliniczno-Sądowej

Uniwersytet Śląski w Katowicach